

Yleisölle avoimen tutkimuskaivauksen haasteet, toiveet ja todellisuus

Esa Mikkola

Museoviraston arkeologian osasto on järjestänyt yhteistyössä Arkeologiakeskus Untamalan kanssa yleisölle avoimen tutkimuskaivauksen Laitilan Kodjalassa Vainionmäen kalmisto B:llä vuodesta 2004 lähtien vuosittain. Kaivauskohde on pääosin viikinkiaikaan ajoittuva polttokalmisto. Vainionmäki-hankkeen johtajana toimii Marianne Schauman-Lönnqvist Museovirastosta. Vuosina 2004 ja 2005 kaivausta johti FM Kirsi Luoto (2004; 2005). Vuodesta 2006 kaivausta on johtanut FM Esa Mikkola (2006; 2007; 2008; 2009). Museoviraston varsinaiseen kenttätutkimushenkilökuntaan kuului vuosina 2004–2005 kaivausjohtajan lisäksi piirtäjä, tutkimusavustaja ja kolmesta neljään kaivajaa. Vuosina 2006–2009 kaivauksella on työskennellyt kaivausjohtajan lisäksi piirtäjä, yksi tai kaksi tutkimusavustajaa ja yhdestä kahteen kaivajaa. Myös Arkeologiakeskus Untamalan hoitaja ja harjoittelija ovat osallistuneet kaivaukseen hoitamalla suurimman osan yleisöpalvelutehtävistä.

Yleisölle avoimen kaivauksen tarkoituksena on kalmiston tutkimisen ohella tarjota Suomen esihistoriasta ja arkeologiasta kiinnostuneille ihmisille mahdollisuuden osallistua arkeologisiin kenttätöihin. Tällä tavoin pyritään lisäämään suuren yleisön tietoisuutta arkeologiasta, sen tutkimusmenetelmistä ja uusimmista tutkimustuloksista. Tietoa arkeologiasta välitetään myös kaivauksen aikana

järjestetyillä yleisöluennoilla, opastetuilla retkillä ja Arkeologiakeskus Untamalan näyttelyllä.

Kaivaus on perinteisesti järjestetty heinä–elokuun vaihteessa. Vuotta 2005 lukuun ottamatta kaivaus on ollut kestoltaan kaksi viikkoa. Tutkitun alueen pinta-ala on vaihdellut 14 m² ja 41 m² välillä. Pienin pinta-ala avattiin vuonna 2004 ja suurin 2008.

Osallistujat on otettu kaivaukselle ilmoittautumisjärjestyksessä. Vierailevilta kaivajilta ei ole edellytetty aikaisempaa kaivauskokemusta. Vierailevia kaivajia on otettu mukaan 10–20 henkilöä kaivauspäivää kohti. Vuosina 2004 ja 2008 tulijoita olisi ollut enemmän kuin mitä pystyttiin ottamaan vastaan. Lyhin mahdollinen osallistumisaika on ollut yksi työpäivä ja kaivauksella on voinut olla mukana niin monena päivänä kuin haluaa. Useat ovatkin olleet mukana koko kaivauksen ajan. Vierailevien kaivajien työskentelyaika on ollut arkipäivinä klo 9–14.30. Osallistumisesta on peritty maksu. Vuonna 2004 osallistumismaksu oli 3 € / päivä. Vuonna 2009 se oli 10 € / päivä tai 40 € / viikko.

Vainionmäen kalmistoalue

Vainionmäen muinaisjäännösalue sijaitsee Kodjalan koulun välittömässä läheisyydessä.

Kuva 1. Vainionmäen muinaisjäännösalue asuinpaikalta C kuvattuna. Koulurakennuksen edessä kalmisto A. Yleisökaivauksen kohde kalmisto B on kuvassa keskellä, mäen korkeimmalla kohdalla jääkiekkokaukalon oikealla puolella. Kuva: Museovirasto/Esa Mikkola.

Muinaisjäännös koostuu kalmistoista A ja B sekä asuinpaikasta C sekä hieman epämääräinen röykkiöstä D. Kodjalan alue on avointa ja kumpuilevaa viljelymaisemaa. Kalmisto B sijaitsee kumpareella, jonka koko on noin 30 x 35 metriä ja pinta-ala noin 700 neliometriä. Tästä kalmistoa arvioidaan olevan noin 500 neliometriä, mutta kalmiston tarkkaa laajuutta ei vielä tunneta. Luoteisreunastaan kumpare kohoaa puolitoista metriä ympäröivää peltoa korkeammalle. (Kuva 1.)

Kalmisto B muodostuu erittäin tiheästä, kolme tai neljä kivikertaa käsittävästä kiveyksestä, jossa ei ole toistaiseksi ollut havaittavissa kivikehiä tai varmuudella erotettavaa reunakehää. Kivet ovat halkaisijaltaan keskimäärin 20–40 cm, mutta myös suurempia, halkaisijaltaan 80–90 cm kiviä on myös itse kalmistokiveyksessä. Laitilalle tyypillinen rapakivi eli morokivi antaa oman leimansa kalmistokiveykseen. Pikkukiviä esiintyy varsinkin kalmiston alimmissa osissa sekä suurempien kivien välissä. Tihein kiveys on 30–45 cm paksu. Koko kalmistokerros on paksuimmillaan 45–55 cm ja ohuimmillaan reunoilla vain muutamia senttimetrejä.

Kalmiston käyttö näyttäisi esineistön perusteella alkavan 700-luvun lopulla ja jatkuvan ainakin 1000-luvulle. Aineistossa korostuvat kontaktit Baltiaan ja Ruotsiin. Kalmiston alueelta ei ole tavattu merkkejä ruumishautauksista. Viikinki- ja merovingiajan taitteen esi-

neistöä (pieni tasavartinen solki, ketjunjakaja ja kampariipuksen kappaleet, valmunuppisen kaarisoljen katkelmat, kartionmuotoinen solki ja ratassoljen katkelmat) on löydetty varsinkin kalmiston reuna-alueilta. Kansainvaellusaikainen kaarisolki on arvoituksellinen, mutta sittenkin lienee viikinkiajalla kalmistoon päätyneet perintökoru.

Kalmiston käyttöönottoajankohta sopii hyvin yksin kalmisto A:n käytön loppumisaikakohdan kanssa. Kalmisto A:n käyttöikä on määritelty typologisesti. Sen nuorimmat löydöt on ajoitettavissa vuoden 800 tienoilta (Schauman-Lönnqvist 1996: 131, Fig. 97). Näin ollen kalmisto B näyttäisi jatkavan saumattomasti saman varakkaan yhteisön polttohautausperinnettä, joka on kuitenkin monin tavoin muuttunut. Hautaamisen paikka on vaihtunut eikä yksittäisiä hautauksia enää erota muista. Kalmistokumpareta on korotettu juuri talojen ja käytöstä pois jääneen kalmiston suuntaan. Näin ollen uuden kalmiston näkyvyyttä maisemassa on haluttu korostaa.

Haasteet

Yleisölle avoimen kaivauksen haasteet ovat moninaisia. Yksi suurimmista haasteista on hankkeen vähäinen resursointi. Tutkimusmäärärahan pienuus (vuonna 2008 rahaa oli käytettävissä 20 000 €) näkyy varsinkin kaivaushenkilökunnan määrässä. Yleisökaivaji-

na toimivien vapaaehtoisten kouluttaminen kaivamisen metodiikkaan ja perehdyttäminen löytöaineistoon sekä kaivamisen etenemisen valvonta sitoo henkilökunnan voimavaroja yllättävän paljon. Yleisökaivajat suhtautuvat kaivauskohteeseen suurella kunnioituksella ja usein jopa liiankin varovaisesti. Löytöjen tarkka talteenotto eli paikalleen mittaaminen takymetrillä on todettu mahdottomaksi toteuttaa, joten asia on ratkaistu siirtymällä neljännesneliöiden käyttöön löytöjen talteenotossa. Resurssien vähyys heijastuu myös luonnontieteellisten analyysien puutteeseen. Vain vuoden 2004 luuaineisto on analysoitu (Salo 2004). Luuaineistoa on kertynyt varsin paljon: vuosina 2004–2009 palaneen luun paloja on saatu talteen yli 33 kg (noin 135 000 kappaletta). Ainoa ratkaisu tämän ongelman korjaamiseksi on ulkopuolisen apurahan turvin tapahtuva opinnäytetyötyyppinen tutkimus. Luuaineistohan on vapaasti käytettävissä. Vainionmäeltä otetuista makrofossiilinäytteistä on löydetty ohran ja vehnän jyviä sekä hiiltynyttä tärkkelystä. Varsinkin vuonna 2005 asuinpaikka C:ltä otetuista näytteistä löytyi runsaasti hiiltyneitä viljanjyviä (Vanhanen 2007; 2008a; 2008b). Tulokset vahvistavat tulkintaa, jonka mukaan asuinpaikka C:n rakennuksen perustaksi tulkittu (Luoto 2005) tumma alue olisikin muinaispelto.

Toisen haasteen muodostaa tiedottaminen. Arkeologisten kaivausten johtajalta edellytetään automaattisesti viestintätaitoja. Yleisölle avoin kaivaus on varsinkin alkuvaiheessa herättänyt paljon huomiota mediassa. Kaivaus on useana vuotena ylittänyt valtakunnallisen uutiskynnyksen. Viestinnässä median kanssa on onnistuttu hyvin. Sen sijaan viestintä arkeologisen tiedeyhteisön suuntaan näyttää epäonnistuneen. Yleisölle avoimen tutkimuskaivauksen järjestämisistä on kritisoitu osin aiheellisesti, osin hieman kohtuuttomastikin. Kritiikki on kohdistunut erityisesti kaivauskohteen valintaan, mutta osansa arvostelusta ovat saaneet myös kysymyksenasettelun pinnallisuus, kaivausmetodiikka sekä eri löytöaineistojen puuttuvat tai vallinaiset ana-

lyysit. Kaivauskohteena on tosiaankin viikinkiaikainen polttokalmisto, jota ei mikään maankäyttöhanke uhkaa. Toisin sanoen arvostelijat kritisoivat Museovirastoa siitä, että se itse ”tuhoaa” muinaisjäännöksen, joka ei muutoin ole tuhoutumisvaarassa. Logiikka tässä on hyvin mielenkiintoinen. Ilmeisesti Museoviraston pitäisi keskittyä vain pelastuskaivauksiin ja jättää puhtaasti tieteellisestä mielenkiinnosta lähtevä tutkiminen muille tahoille. Oletetaanko tässä samalla, että nämä muut tahot tekisivät asiat paremmin, huolellisemmin ja tieteellisemmin? Ehkäpä yleisölle avoin kaivaus kivikautisella asuinpaikalla ei olisi kirvoittanut yhtä teräviä ja ehkä hieman ilkeitäkin kommentteja.

Kolmantena haasteena on kaivaushenkilökunnan jaksaminen yleisökaivauksen tohinassa. Tähän mennessä jokainen vuosi on ollut erittäin antoisa, mutta uuvuttava kokemus. Yleisöpalvelutehtävissä työskentely on aina haastavaa, mutta erityisen haastavaksi tilanne muuttuu arkeologisella kaivauksella. Tiettyjen toimintojen järkiperaistaminen (esim. tasojen dokumentointi osissa sekä kahden kaivausalueen käyttö) ovat tuottaneet hyviä tuloksia. (Kuva 2.)

Toiveet

Vainionmäen tutkimukset tarvitsisivat lisäresursseja. Kaivaus toteutetaan jo nyt minimimiehityksellä, joten säästöjä ei voida ottaa vähentämällä henkilökuntaa. Toivomuslistalla seuraavana ovat luonnontieteellisten analyysien toteuttaminen. Varsinkin luuanalyysisi olisi ehdottoman tärkeä. Muutama radiohiiliajoitukseen ei varmasti olisi haitaksi kalmiston ajoittamisessa, vaikka löytöaineisto onkin melko puhtaasti viikinkiaikaista.

Tutkimuksen tulokset on tarkoitus julkaista samantyyppisesti kuin Vainionmäen merovingiaikaisen kalmiston A osalta tehtiin vuonna 1996 (Purhonen 1996). Julkaisusuunnitelmat tulisikin laatia pian. Julkaisua varten

Kuva 2. Kaivausalueet on yleensä mitoitettu osallistujamäärän mukaan, mutta joskus on ahdasta. Kuvassa vuoden 2009 kaivausalue 2 kaakosta. Kuva: Museovirasto/Esa Mikkola.

tarvitaan erillinen rahoitus. Virkatyönä julkaisun kirjoittaminen ei ole mahdollista, sillä kaivausjohtajalle ja piirtäjälle kuuluva vuosittainen kuukauden mittainen jälkityöaika menee kokonaisuudessaan kaivauskertomuksen laatimiseen ja löytöjen luettelointiin. Tutkimusavustajalla on viime vuosina ollut kaksi viikkoa aikaa järjestää ja puhdistaa löydöt luetteloitavaan kuntoon. Löytöjä saatiin talteen esim. vuonna 2009 yli 40 000 kappaletta.

Todellisuus

Yleisölle avoimia tutkimuskaivauksia on tarkoitus jatkaa Vainionmäellä myös tulevana vuosina. Lisäresursseja kaivauksiin ei kuitenkaan ole tulossa. Ehkäpä osallistujamäärän vähentäminen ja tutkittavan alueen pienentäminen ovat ainoat keinot kaivauksen tieteellisen dokumentoinnin tason säilyttämiseen, työturvallisuuden varmistamiseen sekä henkilökunnan työssä jaksamisen turvaamiseen. Kaivausta ei myöskään – joistakin tiedoista

poiketen – toteuteta vain yleisön ehdoilla. Se toteutetaan tieteellisen kysymyksenasettelun ohjaamana muinaisjäänneksen rakenteeseen parhaiten soveltuvalla metodiikalla ja parhaalla mahdollisella tavalla.

Lähteet

Painamattomat ja arkistolähteet

Luoto, K. 2004: Laitila Vainionmäki kalmisto B. Kertomus koekaivauksista 26.7.–6.8.2008. Kaivauskertomus Museoviraston arkeologian osaston arkistossa.

Luoto, K. 2005: Laitila Vainionmäki. Kertomus kaivauksista Vainionmäen kalmisto B:llä ja asuinpaikka C:llä 18.7.–5.8.2008. Kaivauskertomus Museoviraston arkeologian osaston arkistossa.

Mikkola, E. 2006: Laitila Vainionmäki kalmisto B. Viikinkiaikaisen polttokalmiston

yleisökaivaus 24.7.–4.8.2006. Kaivauskertomus Museoviraston arkeologian osaston arkistossa.

Mikkola, E. 2007: Laitila Vainionmäki kalmisto B. Viikinkiaikaisen polttokalmiston yleisökaivaus 23.7.–3.8.2007. Kaivauskertomus Museoviraston arkeologian osaston arkistossa.

Mikkola, E. 2008: Laitila Vainionmäki kalmisto B. Viikinkiaikaisen polttokalmiston yleisökaivaus 28.7.–8.8.2008. Kaivauskertomus Museoviraston arkeologian osaston arkistossa.

Mikkola, E. 2009: Laitila Vainionmäki kalmisto B. Viikinkiaikaisen polttokalmiston yleisökaivaus 27.7.–7.8.2009. Kaivauskertomus Museoviraston arkeologian osaston arkistossa.

Salo, K. 2004: Osteologinen analyysi Laitila Vainionmäki KM 34726. Liite K. Luodon kaivauskertomuksessa 2004.

Vanhanen, S. 2007: Makrofossiilitutkimus Laitila Vainionmäki kalmisto B 2004. Liite E. Mikkolan kaivauskertomuksessa 2006.

Vanhanen, S. 2008a: Kasvimakrofossiilitutkimus Laitila Vainionmäki 2005. Liite E. Mikkolan kaivauskertomuksessa 2007.

Vanhanen, S. 2008b: Kasvimakrofossiilitutkimus Laitila Vainionmäki 2007. Liite E. Mikkolan kaivauskertomuksessa 2007.

Museoviraston ylläpitämä kiinteiden muinaisjäännösten rekisteri ja päälueetelo.

Kirjallisuus

Purhonen, P. (toim.) 1996: Vainionmäki – a Merovingian Period Cemetery in Laitila, Finland. Helsinki.

Schauman-Lönnqvist, M. 1996: The Vainion-

mäki Society. Teoksessa Purhonen, P. (toim.), Vainionmäki – a Merovingian Period Cemetery in Laitila, Finland, 130–135. Helsinki.